

Jana Stráníková

Výchova a vzdělávání dívek na cestě k moderní občanské společnosti
Genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774-1868

Oponentský posudek disertační práce

Již z úvodní kapitoly předložené práce je patrné, že k řešení **tématu** (včetně jeho napojení na obory související) přistoupila autorka s nadhledem, který získala jednak studiem rozsáhlého pramenného materiálu i odpovídající odborné literatury, jednak vlastní odbornou tvorbou, např. spoluprací na řešení projektu profesorky Jiřiny van Leeuwen-Turnovcové na Univerzitě Friedricha Schillera v Jeně. Přesně vymezila **časový a teritoriální rámec** svého badatelského zájmu (od zavedení povinné školní docházky v roce 1774 do školské reformy v roce 1868 na území Čech). Z řady přívlastků charakterizujících „dlouhé“ 19. století vybrala jako podstatné označení „**století vzdělávání**“ a tento aspekt nahlédla **prizmatem genderového** výzkumu. Třebaže vzdělávání/vzdělanost dívek a žen nenabýlo ve sledovaném období ještě zásadnějších kvantitativních a kvalitativních proměn, je zcela nesporné, že právě v této etapě byly položeny základy k významným posunům ve století následujícím, a že tedy autorka odkrývá problém od vývojových kořenů. Svůj výklad opřela o podrobné **popisy, analýzy a srovnávání** jevů z okruhu vzdělávání obecně, edukace dívek/žen pak speciálně. V samostatné podkapitole podává **přehled základních pojmů**, s nimiž bude nadále pracovat. Škoda, že při vymezování významu nesáhla po některém ze slovníků češtiny, v nichž je obsah slov vzdělání a vzdělanost popsán. Pak by se možná nejevilo jejich užívání jako „nahodilé“ (s. 18), ale spíše jako obvyklé, odpovídající významové **mnohoznačnosti**, která je zjednodušována kontextem.

Jádro práce tvoří dvě obsáhlé kapitoly. Nejprůhlednější a nejtvůřivější je zpracována podle mého názoru **kapitola druhá** (Reflexe role ženy a jejího vzdělání s podkapitolami Představy pedagogů, spisovatelů a duchovních a Reflexe a sebereflexe v dobové korespondenci), v níž autorka srovnává požadavky obsažené především v dobové preskriptivní a normativní literatuře týkající se výchovy a vzdělávání dívek ve směru jejich pozdějších ženských rolí v různých sociálních prostředích s realitou, jak ji vyvodila z určitého vzorku korespondence. Výběr pramenů pro reflexi role ženy a jejího vzdělávání se zdá až příliš široký a na první pohled nekonzistentní, avšak při bližší interpretaci zjistíme, že jde o práce vytvořené v reprezentativním časovém rozpětí (od Feddersena po Světlou), o texty napsané muži i ženami, o materiály poskytující pohled idealizující úlohu vzdělání, ale také ho odmítající, o pohled od respektu k despektu atd. **Kapitola třetí** (Proces edukace) doplňuje

obraz úrovně a průběhu výchovy a vzdělávání dívek především sumarizací poznatků o výchovných a vzdělávacích institucích a subjektech, ale i o edukačních těžších a realizačních formách. Ve snaze zachovat logickou strukturu textu se autorka jen obtížně mohla vyhnout opakování některých informací.

Závěrečná kapitola má podobu věcného shrnutí obsahu obou stěžejních kapitol, takže podává stručný, ale jasný přehled zpracovávaného tématu. Celek je doplněn úctyhodným seznamem použitých pramenů a literatury a obsáhlými textovými přílohami.

Vyváženým propojením poznatků získaných studiem širokého spektra odborné literatury historické, pedagogické, sociologické, genderové, literární i jazykové s výsledky analýz a srovnávání textových pramenů vznikla vsutku reprezentativní mezioborově založená disertační práce, která splňuje nároky kladené na práce směřující k udělení titulu PhD. D o p o r u č u j i ji proto k obhajobě.

Vzhledem k závěru, který jsem o práci vyslovila, nechť jsou následující poznámky vnímány jako úvahy, především ke druhé kapitole, neboť ta je nesmírně podnětná a – ačkoliv na řadu otázek podává precizní odpovědi – mnohé otázky a úvahy nastoluje.

- Analýza a srovnávání požadavků v učebnicích slohu a v příručkách pro tvorbu písemností, tedy i dopisů, by bylo téma na celou obsáhlou práci. Poznámka o tom, že jsou tyto knihy zaměřeny především na chlapce, protože především oni jsou autorskými subjekty i subjekty adresátů vyvolala otázku, zda to byl záměr. Odpovídá to pochopitelně „nastavení“ tehdejšího školského systému, který byl odrazem maskulinní orientace celé společnosti, ale důvod mohl být i jiný. Mohlo jít o prostou dostupnost příkladového materiálu, nebo o pouhý (psychologický) výraz faktu, že autory učebnic byli muži. Jádro mé otázky tedy spočívá např. v tom, zda je zjištělné, jestli autoři učebnic užívali autentických nebo uměle stylizovaných vzorových textů.
- Neméně zajímavé je i zjištění, že v některých příručkách se objevují doporučení o přizpůsobení výuky budoucím genderovým rolím žáků (šlo o jakousi genderovou diferenciaci, jak by řekla moderní pedagogika). Např. A.Hybner doporučuje učit dívky „převést vyprávění do písemné podoby“ a chlapce učit „verbalizovat své myšlenky a vytvořit z nich logický text“ (viz s. 86-87). Může to opravdu vypadat i jako možná diskriminace dívek, ale také lze říci, že autor intuitivně vystihl to, co zjistily některé novodobé genderové výzkumy o rozdílech v komunikaci mužů a žen a o příčinách jejich vzájemného nepochopení. Komunikace žen je podle těchto výzkumů zaměřená spíše na budování vztahů (tedy na empatii a sblížení, k němuž příběhy upravují cestu), zatímco

muži preferují informace (ty jsou prostředkem dominance). Tyto dva odlišné komunikační světy nelze hodnotit kvalitativními kritérii. Proto příklad ze s. 95 o nešťastné smrti manžela bych raději nehodnotila jako „vyjadřování pokleslejších literárních žánrů“. Pokud by byl dopis autentický, pak by byl krásným příkladem „přirozeného tichnutí k příběhům“. Bez ohledu na autentičnost by však mohl být chápán i jako vzor k převedení vypravování do psané podoby, a tedy naplnění požadavku příruček.

- A konečně poznámka k tvrzení na s. 92, že „epistolární příručky neusilovaly naučit ženy vést kultivovanou korespondenci“. A muže ano? Zdá se mi, že takováto ambice by nemohla být v dané době v českém prostředí zcela naplněna. Kultivovaná náročná korespondence je vlastně psanou variantou mluvené podoby společenské konverzace. Konverzační styl téměř neexistoval a jeho konstituování je problém ještě dnes (ve stylistické teorii i praxi).

Doc.PhDr. Jana Bartůňková, CSc.

V Pardubicích 29.listopadu 2010